

RECENZJE

DOI: 10.31648/pl.7872

MARZENA SUSKA

Institute of Literary Research of Polish Academy of Science

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5705-7791>

e-mail: marzena.suska@ibl.waw.pl

Klara Leszczyńska-Skowron, *Niefabularna proza Krasickiego: kazania, „Monitor”, Uwagi*, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, Warszawa 2020, ss. 459

Niefabularna proza Krasickiego Klary Leszczyńskiej-Skowron to praca wypełniająca lukę w badaniach nad nieopracowaną dotąd całościowo niefabularną prozą Księcia Poetów¹.

Celem rozprawy jest właśnie – jak określa we wstępie sama Autorka – „próba przyjrzenia się wybranym utworom z tej części dorobku Księcia Biskupa², która pozostaje niemal całkowicie poza uwagą badaczy i nie doczekała się jeszcze samodzielnych, całościowych opracowań” (s. 8). Badaczka zajmuje się więc zachowanymi do dziś kazaniem, artykułami pisanymi do „Monitora” i *Uwagami* wydanymi dopiero po śmierci autora. Leszczyńska-Skowron stara się odnaleźć we wskazanych tekstach najistotniejsze i najczęściej poruszane przez Ignacego Krasickiego tematy oraz techniki wywierania wpływu na odbiorcę będące sposobem budowania relacji nadawczo-odbiorczych w ramach stosowanej przez niego perswazyjności służącej do opisu wizji świata i przekonywania czytelników.

Ze względu na różnorodność genologiczną literatury podmiotu Autorka książki dzieli monografię na trzy części i w ten sposób stara się uporządkować niejednorodny tematycznie i stylistycznie materiał badawczy. Znajduje to także formalne odzwierciedlenie w kompozycji dzieła: część I stanowią zachowane kazania (homilie i kazania okolicznościowe – por. bibliografia podmiotowa – s. 433–434), część II – wybrane roczniki i numery „Monitora” (roczniki: 1765,

¹ Zapis ortograficzny za K. Leszczyńską-Skowron.

² j.w.

1766, 1767, 1768 i 1772 – por. bibliografia podmiotowa – s. 434–435), których redaktorem lub autorem był I. Krasicki, a część III – *Uwagi*, które jako cykl zostały wydane przez Franciszka Ksawerego Dmochowskiego wprawdzie już po śmierci autora, ale powstały przy jego udziale i za jego zgodą.

W konstrukcji wywodu można zauważyć, że każda z trzech wyszczególnionych części zawiera właściwy dla niej stan badań³ oraz streszczenie i interpretację poruszanych tematów, co jest zgodne z założeniami pracy. Ponadto po każdym ustępie analitycznym w danym rozdziale oraz podrozdziale pojawia się podsumowanie porządkujące ten tok wywodu.

W części I książki kazania zanalizowane zostały na tle gatunku (np. Brzozowski 1975, 1977, Pazera 1999, 2000) oraz scharakteryzowany został obraz kaznodziicy, w części II – opisana została rola, jaką Krasicki odegrał w „Monitorze” (por. Chrzanowski 1904), a także omówiony został wpływ angielskiego „Spectatora” na charakter polskiego „Monitora” (Sinko 1956). Natomiast w części III przedstawiono genezę *Uwag* i ich przynależność gatunkową, jak również zrelacjonowano poruszone w nich problemy, takie jak np. rozważania XBW o myśleniu, czytaniu, krytyce i przekładzie (por. Kostkiewiczowa 1997, 1990, Bystrydzińska 2013) oraz jego poglądy na temat edukacji jako ważnego czynnika przygotowującego do odgrywania ról społecznych czy wpływu cech charakteru jednostki na relacje interpersonalne etc. (por. Rudnicka 1995, Mrozowska 1976, Śniegućka 2011) Dodatkowo w tej partii ukazany został proces kształtowania się polskiego eseju jako gatunku prasowego opartego na francuskim rodowodzie i angielskim *periodical essay* (por. Routh 1929, Witkowska 1980, Orlicki 1980, Gajzler 2009).

Zastrzeżenia budzić jednak może sposób omówienia przez Klarę Leszczyńską-Skowron zagadnienia perswazyjności w niefabularnej prozie twórcy *Przemowy pasterza do parafianów w dzień objęcia posesji plebanii swojej*, a dokładniej mówiąc – analiza technik perswazyjnych wykorzystywanych przez Księcia Biskupa w poszczególnych gatunkach: kazaniach/homiliach i artykułach (publikowanych zarówno w „Monitorze”, jak i wchodzących w skład *Uwag*). Zauważyć bowiem można, że ten brak zgodności gatunkowej sprawia Autorce problemy w znalezieniu spójnej metodologii badań.

W części I Badaczka omawia językowe i stylistyczne środki perswazji w kazaniach i homiliach (por. Korolko 1989), analizując pojedyncze środki językowe (np. omawia funkcję trybu rozkazującego, wyrażenia normatywne (‘trzeba’, ‘należy’ etc.), czasowniki: ‘kazać’, ‘zlecić’ itp.) oraz najczęściej używane chwyt

³ Bibliografia przedmiotowa liczy 190 pozycji.

stylistyczne (metafory, porównania, pytania retoryczne, wyliczenia, peryfrazy, epitet, sentencje, a nawet – dwie personifikacje, oksymoron i paradoks). Tymczasem w „Monitorach”⁴ stosowane przez Krasickiego strategie perswazyjne analizuje już inaczej – obierając kryterium, które określa jako „wyższe poziomy organizacji” typowe dla strategii „charakterystycznych dla wszystkich artykułów przysłego Księcia Biskupa i – do pewnego stopnia – wspólnych wszystkim autorom piszącym w „Monitorze” w okresie nasilonej działalności Krasickiego” (s. 137). Podobnie rozważa sposoby wpływania na odbiorcę w *Uwagach*. Nasuwa się zatem pytanie, o jakie konkretnie „wyższe poziomy organizacji” Autorce chodzi oraz dlaczego nie stosuje tych samych strategii do wszystkich omawianych gatunków?

Również tytuły rozdziałów i podrozdziałów do poszczególnych części książki nie są jednorodne ani stylistycznie, ani spójne pod kątem metodologii badań. W części I pojawiają się m.in. następujące: *Sposoby argumentowania, Językowe i stylistyczne środki perswazji*, w części II – *Sposoby argumentowania*, ale brakuje już rozdziału, w którym omówione zostałyby językowe i stylistyczne środki perswazji, a w części III – zagadnienia te w ogóle się nie pojawiają. Ponadto w dwóch częściach rozprawy Autorka charakteryzuje podmiot mówiący (w rozdziale pt. *Obraz kaznodziei w kazaniach* w części I oraz *Kreacja podmiotu mówiącego* w części III), a w części II, poświęconej interpretacji zagadnień formalnych „Monitora”, zagadnienie to zostało pominięte.

Taki układ treści znacznie utrudnia czytanie wyводу pod kątem komparatystycznym omawianego zagadnienia, czyli sposobu budowania przez autora kazań, „Monitorów” i *Uwag* relacji nadawczo-odbiorczych czy przekonywania odbiorcy. Zatem może koncepcja pracy powinna mieć nieco inny i uwzględniony we wszystkich trzech częściach porządek analityczny odzwierciedlony przez przykładowe tytuły rozdziałów: *Temat utworu, Charakterystyka nadawcy, Charakterystyka odbiorcy, Sposoby argumentowania, Językowe i stylistyczne środki perswazji, Zagadnienia genologiczne, Podsumowanie?*

Najbardziej zbliżone metodologicznie wydają się być części badawcze poświęcone kazaniom i artykułom pisanym do „Monitora”, natomiast część ostatnia sprawia wrażenie autonomicznej oraz dołączonej nieco „na siłę” do materiału ją poprzedzającego, chociaż Autorka książki element łączący tę część z częścią II próbuje znaleźć w zbieżności poruszanych tematów i problemów oraz w ukazaniu wpływu „Spektatora” na formę gatunkową *Uwag*. Niestety owej spójności metodologii badań wyraźnie brakuje.

⁴ Czyli w numerach „Monitora” – określenie stosowane w rozprawie przez K. Leszczyńską-Skowron.

Podsumowując tę część rozważań, można stwierdzić, że mimo usterek kompozycyjnych i braku spójności metodologii badań założony cel dysertacji został jednak osiągnięty.

Styl naukowy prowadzenia wywodu jest sprawny, a narracja niemal „lekka” w czytaniu. W książce znaleźć można zaledwie parę usterek stylistycznych, niemających wpływu na wartość merytoryczną rozprawy. Na przykład na s. 59. pojawia się informacja o „[...] niedoskonałym, zawsze grzesznym, potępnym w czambuł stanem świeckim”, a na s. 26. – że kazania „przy pozostałych dziełach Księcia Poetów wypadają – nie warto tego ukrywać – dość błado”. Taki sposób wartościowania jest typowy dla stylu kolokwialnego, a zatem nie powinien pojawić się w rozprawie naukowej, podobnie jak ‘nieostre znaczeniowo’ określenia wartościujące, typu: „zagadnienie znakomicie opracowała już Zofia Sinko...” (s. 14). Zamiast tego czytelnik oczekiwałby raczej określenia o charakterze stricte rzeczowym, a nie emocjonalnym, np. „zagadnienie szczerogółowo opracowała Zofia Sinko” [wszystkie wyróżnienia – M.S.].

Należy podkreślić, że atutem rozprawy jest bez wątpienia erudycyjność Autorki, dzięki której omawiane zagadnienia ukazywane są nie tylko w szerokim kontekście literatury przedmiotu z zakresu badań z epoki oświecenia⁵, lecz także w ujęciu badaczy różnych dyscyplin naukowych – od spojrzenia historyków literatury czy filozofów na „wiek światel”, a także pedagogów, po teoretyków literatury i językoznawców⁶. Co więcej – należy zauważyć, że Klara Leszczyńska-Skowron sięga nie tylko po literaturę polskojęzyczną, lecz bierze także pod uwagę spojrzenie badaczy zachodnioeuropejskich, a niektórych twórców cytuje nawet w oryginale⁷. Autorka stara się też ukazać analizowane zagadnienia w kontekście literackim⁸.

⁵ Np. dzięki odniesieniom do prac Hugona Kołłątaja, Stanisława Konarskiego, Adama Kazimierza Czartoryskiego, Michele’a Montaigne’a, Denisa Diderota, Monteskiusza, Woltera.

⁶ Np. Teresy Kostkiewiczowej, Elżbiety Aleksandrowskiej, Jerzego Axera, Mieczysława Brzozowskiego, Zbigniewa Golińskiego, Magdaleny Górskiej, Anny Grześkowiak-Krwawicz, Paula Hazarda, Danuty Hombek, Mieczysława Klimowicza, Zdzisława Libery, Jerzego Łojka, Wojciecha Pazery, Zofii Sinko, Magdaleny Ślusarskiej, Michała Głowińskiego, Bożeny Matuszczyk, Przemysławy Matuszewskiej, Ewy Miozgi, Aleksandry Okopień-Sławińskiej, Janusza Sławińskiego, Stefanii Skwarczyńskiej, Kazimierza Puchowskiego i wielu innych. Por. bibliografia przedmiotowa (s. 435–448) i indeks osób (s. 440–456).

⁷ Np. Scotta Blacka, Richarda Squibbsa. Natomiast w celu wyjaśnienia, czy Pan Monitor posługiwał się formą eseju, analizuje również przekłady z francuskiej wersji „Le Spectateur ou le Socrate Moderne”.

⁸ Zob. np. odniesienia do *Pana Podstolego* I. Krasickiego, *Kandyda* Woltera, utworów Horacego, *Pisma Świętego*.

Takie wieloaspektowe ujęcie problemu nadaje wywodom wymiar wielopłaszczyznowy i dlatego może zainteresować nie tylko badaczy literatury „wieku filozofskiego” czy teorii komunikacji (ze względu na zagadnienie perswazji), lecz także specjalistów innych dziedzin nauki, np. filozofii (kwestie etyczne), pedagogiki (potrzeba wychowania), socjologii (edukacja kobiet, człowiek jako istota społeczna), a nawet prawa (prawodawstwo, reformy aparatu sądowego) itp. Natomiast rozważane w odniesieniu do „Monitorów” i *Uwag* problemy genologiczne (np. czy Pan Monitor posługuje się formą eseju, czy może jednak felietonu? albo – czy *Uwagi* są esejem, czy zretoryzowanym dyskursem?) mogą być istotne dla teoretyków literatury, a próba uchwycenia różnic między tymi gatunkami publicystycznymi – nawet dla adeptów i mistrzów sztuki dziennikarskiej.

Mimo niekonsekwencji metodologii badań monografia K. Leszczyńskiej-Skowron pt. *Niefabularna proza Krasickiego: kazania, „Monitor”, Uwagi* wzbogaca wiedzę na temat zagadnienia perswazji i intertekstualności w twórczości Ignacego Krasickiego oraz wnosi nowe spojrzenie na samego pisarza jako twórcę, którego rzeczona intertekstualność można również przenieść na obszar jego prozy niefabularnej⁹. Do pogłębienia zagadnienia perswazji w omawianych tekstach zabrało jednak części analitycznej poświęconej manipulacji, a następnie rozstrzygnięciu problemu, czy w owej niefabularnej prozie XBW ze względu na jej dydaktyczno-moralizatorski charakter (o czym świadczy zarówno dobór tekstów, jak i ich charakter) dominuje funkcja perswazyjna czy manipulacyjna. Uwagę czytelnika zwraca również dość uboga literatura przedmiotu z tego zakresu.

Chociaż sama Autorka twierdzi, iż dokonana przez nią analiza materiału badawczego „pozwoliła rzucić nowe światło [...] na sposób przekonywania czytelników stanowiący ważny składnik relacji nadawczo-odbiorczych” (s. 431), to przecież – omawiając np. językowe środki perswazji w kazaniach XBW – dosłownie pisze o „wywieraniu wpływu na odbiorcę” (s. 96, s. 100) lub „wrażaniu woli nadawcy, by partner w akcie komunikacji podjął jakies działanie” (s. 103) – [wszystkie wyróżnienia – M.S.].

Zatem pytanie: „perswazja czy manipulacja dominuje w niefabularnej prozie Ignacego Krasickiego?” nadal pozostaje nierozstrzygnięte i czeka na opracowanie...

⁹ O pokazanie czego właśnie K. Leszczyńskiej-Skowron chodziło: „Co zatem można wnioskować z tych wszystkich spostrzeżeń odnośnie do technik perswazyjnych Krasickiego? – Po pierwsze, pozwalają one przenieść na obszar prozy opinię utrwaloną już na płaszczyźnie badań nad poezją Księcia Biskupa – intertekstualność.” – por. s. 425.

Monografia pt. *Niefabularna proza Krasickiego: kazania, „Monitor”, Uwagi* została opatrzona nie tylko bogatą bibliografią przedmiotową i indeksem osób, lecz także streszczeniem problemu w języku angielskim (s. 457–459).

Bibliografia

Źródła

Leszczyńska-Skowron Klara (2020), *Niefabularna proza Krasickiego: kazania, „Monitor”, Uwagi*, Warszawa.

Kazania

Krasicki Ignacy (1767), *Trojaka korona świętobliwości, czci i godności, wielowładności i mocy za hold i odwdzięczenie Królowej Nieba i Ziemi w obrazie berdyczowskim, kazaniem koronacyjnym przez J.W.Jmci X. Ignacego hrabię Krasickiego, natenczas kanonika kijowskiego, teraz zaś proboszcza przemyskiego oddana, roku 1750, dnia 16. lipca*, w: *OZDOBA Y OBRONA / Ukrainłkich Krajow / PRZECUDOWNA W BERDYCZOWSKIM OBRAZIE / MARYA [...]; do Druku /PODANE / Roku Pańskiego 1767./ W BERDYCZOWIE/* egz. Biblioteki Muzeum Narodowego w Warszawie, sygn. SD.7010.

Krasicki Ignacy (1832), *Kazanie na niedzielę, którą siedemdziesiątnica zowią; Kazanie na niedzielę, którą zowią sześćdziesiątnicą; Kazanie na niedzielę przedpośną albo pięćdziesiątnicę; Kazanie na niedzielę pierwszą Postu, Kazanie na niedzielę pierwszą po Trzech Królach; Kazanie podczas namaszczenia i koronacji króla polskiego Stanisława Augusta, miane dnia 25 listopada 1764 roku przez ks. Ignacego Krasickiego świeckiego Opata Wąchockiego. (Wyjęte z Diariusza Sejmu Koronacyjnego 1764)*, w: tegoż, *Dzieła*, t. 16, *Dopełnienia w żadnym z dotychczasowych wydań nie zawarte, a po większej części z własnoręcznych po śmierci autora pozostałych rękopisów wyjęte*, t. 6, Warszawa.

Krasicki Ignacy, *Przemowy pasterza do parafianów w dzień objęcia posesji plebanii swojej*, rkps. Z Archiwum Księży Misjonarzy w Krakowie, teczka nr 45.

„Monitor”

MONITOR / NA Rok 1765. / [...]/, egz. Biblioteki IBL PAN, sygn. P 44.

MONITOR / TOM PIERWSZY / [...]/ R.P. 1776, egz. Biblioteki IBL PAN, sygn. P 44.

MONITOR / NA Rok 1766. / TOM DRUGI / [...]/, egz. Biblioteki IBL PAN, sygn. P 44.

MONITOR / NA Rok 1767. / TOM PIERWSZY / [...]/, egz. Biblioteki IBL PAN, sygn. P 44.

MONITOR / NA Rok 1767. / TOM DRUGI / [...]/, egz. Biblioteki IBL PAN, sygn. P 44.

MONITOR/NA / R.P. 1768./TOM PIERWSZY I / [...]/, egz. Biblioteki IBL PAN, sygn. P 44.

MONITOR/ NA / R.P. 1768. / TOM DRUGI / [...]/, egz. Biblioteki IBL PAN, sygn. P 44.

MONITOR / NA ROK / 1772./TOM PIERWSZY/[...]/, egz. Biblioteki IBL PAN, sygn. P 44.

Uwagi

Krasicki Ignacy (1803), *Uwagi*, w: tegoż, *Dzieła prozą. Edycja nowa i zupełna*, przez F. K. Dmochowskiego, t. 6, Warszawa.

Opracowania

- Aleksandrowska Elżbieta (1991), *Czasopiśmiennictwo: „Monitor” (1765–1785)*, w: *Słownik literatury polskiego oświecenia*, wyd. 2 poszerzone i poprawione, red. Teresa Kostkiewiczowa, Wrocław.
- Brzozowski Mieczysław (1975), *Teoria kaznodziejstwa (wiek XVI-XVIII)*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, *Od Odrodzenia do Oświecenia*, cz. 1, *Teologia humanistyczna*, red. Marian Rechowicz, Lublin.
- Brzozowski Mieczysław (1977), *Teoria kaznodziejstwa*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 2, *Wiek XIX i XX*, red. Marian Rechowicz, Lublin.
- Bystydzińska Grażyna (2013), *O polskich przekładach literatury angielskiej w XVIII wieku*, „Wiek Oświecenia” t. 29.
- Chrzanowski Ignacy (1904), *Krasicki jako autor „Monitora” z roku 1772*, „Pamiętnik Literacki” z. 3/4.
- Gajzler Eliza (2009), *Ignacy Krasicki – pierwszy polski eseista*, „Polonistyka” nr 6.
- Korolko Mieczysław (1989), *O kunszcie oratorskim staropolskiego kaznodziejstwa*, w: *Kultura żywego słowa w dawnej Polsce*, red. Hanna Dziechcińska, Warszawa.
- Kostkiewiczowa Teresa (1997), „*Księgi, wiersze, dzienniki...*”. *O poglądach na książki i czytanie w epoce oświecenia i pismach Ignacego Krasickiego*, w: *też Studia o Krasickim*, Warszawa.
- Kostkiewiczowa Teresa (1990), *Krytyka literacka w Polsce w okresie oświecenia*, w: Elżbieta Sarnowska-Temeriusz, Teresa Kostkiewiczowa, *Krytyka literacka w Polsce w XVI i XVII wieku oraz w epoce oświecenia*, Wrocław.
- Mrozowska Kamila (1976), *Koncepcje pedagogiczne oświecenia. Roland d’Erceville – Denis Diderot – Komisja Edukacji Narodowej. Studium porównawcze*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” t. 19.
- Orlicki Sławomir (1980), *Próba typologii eseju na tle rozważań o zakresie nazwy genologicznej i strukturze gatunku*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Folia Polonica. Problemy Genologii. Literatura, Teatr, Film” nr 35.
- Pazera Wojciech (1999), *Kaznodziejstwo w Polsce od początku do końca epoki baroku*, Częstochowa.
- Pazera Wojciech (2000), *Polskie kaznodziejstwo epoki oświecenia*, Częstochowa.
- Routh Harold Victor (1920), *The Origins of the Essay Compared in French and English Literatures*, „The Modern Language Review” t. 15/2.
- Rudnicka Jadwiga, *Krasicki o edukacji na łamach „Monitora”*, „Prace Historycznoliterackie Uniwersytetu Gdańskiego. Filologia Polska” nr 17.
- Sinko Zofia (1956), „*Monitor” wobec angielskiego „Spektatora”*, Wrocław.
- Śniegucka Agnieszka (2011), *Kobieta i kobiecość w twórczości Ignacego Krasickiego*, w: Maria Kobrzycka, *Wśród oświeconych. Studia i eseje o literaturze wieku rozumu*, Warszawa.
- Witkowska Alicja (1980), *W poszukiwaniu formuły gatunkowej eseju*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Historycznoliterackie” z. 72.